

CIOANCĂ COSTEL

CIOANCĂ COSTEL

**CONTRIBUȚII LA O FENOMENOLOGIE
A CORPULUI DIN BASMUL FANTASTIC
ROMÂNESC**

Editura UNIVERSITARIA

Craiova, 2017

Referenți științifici:
Prof.univ.dr. Mihai Moraru

Copyright © 2017 Editura Universitaria
Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CIOANCĂ, COSTEL

**Contribuții la o fenomenologie a corpului din basmul fantastic
românesc** / Costel Cioancă. - Craiova : Universitaria, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1215-0

821.135.1.09

Carte apărută cu sprijinul:
H.B.P. EKO Distribution
New Concept Travel - American Express
Fundația Spandugino

Coperta: Andreea Ivanciof
Prelucrare după Cioancă Costel, *I just died in your eyes* (acrylic/pânză; XVI florar MMX)

Soției mele, Andreea-Ioana

CUPRINS

Înapoi la <i>corp</i> . Scurt <i>Argument</i> pentru o fenomenologie a corpului din basmul fantastic românesc	9
Mistagogia botezului	13
<i>A schimba soarta sau a împlini destinul?</i> Rolul corpului în consacrarea eroului de basm românesc ca erou	37
Instituția tinereții	59
Spre o antropologie cosmică? Premise și fundamente ale <i>alegerii</i> la nivelul basmului fantastic românesc	92
Scalda sacră a zânelor	102
Mitul fecioarei războinice din basmul fantastic românesc	121
Înfrângerea și/sau cucerirea <i>corpului de neatins</i>	143
Simboluri ale intimității în basmul fantastic românesc. Sexualitatea eroului	164
Metamorfozele eroului	194
Vecinătatea morții	228
Apetențele antropofage ale unor personaje	259
Calea Solitudinii. Considerații despre axiologia corpului izolat din basmul fantastic românesc	280

Înapoi la *corp*.

Scurt *Argument* pentru o fenomenologie a corpului din basmul fantastic românesc

De ce *corpul*?

Aflat tot timpul între o construcție și o reconstrucție, *corpul* a fost supus, din perspectiva cercetărilor (științifice) care îl vizau, unui tratament narativ sau discursiv, teoretic sau aplicat, epistemologic sau ontologic. Bogata literatură de specialitate amintită de-a lungul prezentelor studii a izolat, particularizat, definit structuri, valori, semnificații ale corpului văzut și/sau interpretat fizic, social, cultural. După nevoi, curente, autori, abordările postmoderne ale *corpului* sunt dintre cele mai diverse, mai surprinzătoare, asistând la o adevărată „inflație a discursului despre corp” [1]. Văzut astăzi „ca temă predilectă a discursului social, loc geometric al recuceririi de sine, teritoriu de explorat, căutând mereu nenumăratele senzații pe care le ascunde” [2], acesta a devenit o parte importantă a complexului sistem valoric cu care a ajuns să (se) opereze, organizeze, definească societatea contemporană. Societatea somatică a dus corpul, prin diversele discursuri (sociale, culturale, medicale, estetice, sexual-erotice, politice etc.), într-o zonă a consumerismului, a facilului, a posibilului: avem corpul supravegheat (reality show-uri gen *Big Brother*, *Survivor* etc.); corpul cinematografic (corpul perfect lucrat la sala de fitness, surmontând durerea sau trecerea timpului); corpul cosmetic (supus unui bombardament de oferte care să atenueze/anuleze efemeritatea biologicului); corpul medical (intervenții chirurgicale, discursuri nutriționiste care încercă deasemenea să atenueze sau întârzie biologicul) etc. Toate acestea, și multe altele!, vin să reliefeze fără doar și poate o importantă schimbare de perspectivă asupra corpului, cu participare la o noua valorizare simbolică a corpului, magistral surprinsă de D. Le Breton: „Trebuie să-ți meriți tinerețea, forma, lookul. Trebuie să lupți contra timpului, ce lasă urme pe piele, a oboselii, a <<kilogramelor în plus>>, trebuie <<să te îngrijești>>, <<să nu te neglijezi>>. Estetizarea vieții sociale se bazează pe o punere rafinată în scenă a corpului, pe o eleganță a semnelor fizice pe care le afirmă el, grație căreia se risipește angoasa timpului ce trece. Trebuie îmblânzit acest partener reticent, pentru a face din el un tovarăș de drum agreabil” [3].

De ce *corpul* din basmul fantastic românesc?

Unul dintre motto-urile alese de C. Enăchescu spre a-i ilustra interesantul demers scriptic[4], era din *Jurnalul metafizic* al lui G. Marcel: „Care este raportul între mine și aparatul de care mă servesc – corpul? Este evident că nu mă mărginesc de a mă servi de corpul meu; există un sens în care eu sunt corpul meu, orice ar putea însemna acest lucru”. Iată, în câteva rânduri, o notă de jurnal, fie el și metafizic!, surprinde esența întregului meu demers scriptic. Căci, orice s-ar spune (și o spun asumând, prin prisma și filtrul celor câteva mii de basme cuprinse în principalele antologii de basm citite, citate și mitanalizate în studiile care compun volumul de față), *corpul* prezent în basmul fantastic românesc nu se poate spune că este (doar) *astfel* sau *altfel*, ci mereu situat **între** *astfel* și *altfel*. Puternic încărcat emoțional; perpetuu deformat sau metamorfozat (din inițiativă proprie, la cerere sau sub imperiul unor forțe magice exterioare); explicit urât sau de-o frumusețe rotundă, desăvârșită, irepetabilă; pendulând continuu între o dimensiune fizic-carnală, palpabilă, și una cu o altă morfologie și ontologie, *corpul* din basmul fantastic românesc presupune subtile nuanțe și nuanțări anatomice, complexe, juxtapuse sau interpușe dimensiuni și semnificații ontologice. De care este absolut obligatoriu să ții cont într-o încercare de a cuprinde și/sau surprinde fenomenologia acestuia.

Recent, literatura românească de specialitate s-a îmbogățit cu o încercare de fenomenologizare a basmului românesc[5]. Acest amplu demers științific, aproape obligatoriu aș spune, dată fiind bogăția și varietatea acestui tip de epic tradițional, alături de cel deja amintit (C. Enăchescu), mi-au trasat, fără voia mea și aproape imperceptibil, direcțiile de cercetare. Avem o fenomenologie dedicată *trupului* la nivel de psihologie, avem o analiză literar-fenomenologică aplicată basmului popular ca specie epică – de ce nu am avea și o fenomenologie a *corpului* dintr-o perspectivă mitanalitică[6]? Sigur, pentru cititorul neavizat (cel care citește basme fantastice românești fără a căuta semnificația fenomenologică, hermeneutică sau epistemologică a unui atare text), frumusețea acestor basme rezidă (doar) în interesanta, inspirată și/sau continuă juxtapunere imagologică a unor dimensiuni ontologice diferite. Dar, pentru cercetătorul care se apleacă asupra unor asemenea texte, frumusețea discursului epic-tradițional aproape că trece în subsidiar, acesta fiind atras și/sau abstras de *nevoia organizării și înțelegerii* unui atare corpus de texte. Este și cazul volumului propus de mine, pentru o corectă receptare și înțelegere a demersului meu fiind nevoie de câteva precizări conceptuale.

Reificarea *corpului* la nivelul basmului fantastic românesc încearcă, din perspectiva cercetării de față, să surprindă și să mitanalizeze deopotrivă *slăbiciunile omenești* și *structura de tip eroic* cu care au fost investiți (de mentalitarul tradițional), eroii acestor basme. M-am oprit, astfel, asupra unor subiecte/motive/teme fără

aparentă legătură între ele, cărora le-am aplicat o privire microscopică, stereoscopică sau telescopică, după cum o reclama respectivul subiect/motiv. Menționez aceasta deoarece, sub aspect metodologic, am avut mereu în vedere structura, funcția și dinamica pe care o are sau o ia *corpul* la nivelul basmului fantastic românesc, cu aplecare specială asupra *unității* și *forme* pe care o are sau o ia *corpul* din basmul românesc, întregul meu demers pivotând în jurul unei singure întrebări: vorbim de un *obiect* sau un *subiect* al imagologiei tradiționale?

Prin urmare, de o întindere și cu o valoare inegală, cu subiecte atingând indirect sau exclusiv obiectul de cercetare propus (recte: fenomenologia *corpului* la nivelul basmului fantastic românesc), textele studiilor cuprinse în prezentul volum încearcă să surprindă tocmai varietatea nuanțelor, dimensiunilor și semnificațiilor pe care le are sau le capătă *corpul* în cadrul acestor basme. Căci, sunt foarte multe cazuri în care eroul ia cunoștință despre existența unui *corp desăvârșit* (fizic și moral) încă din stadiul preexistentțial, abia „potrivita făgăduială” cum am numit-o eu (promiterea, spre căsătorie, a unui astfel de *corp desăvârșit*) permițând nașterea eroului (trecerea acestuia în stadiul *existentțial*). La fel cum sunt foarte numeroase cazurile în care eroul basmului ia cunoștință despre *propriul corp* (fizic-anatomic) abia în preajma unor teribile încercări inițiatice („*vecinătatea morții*” cum am numit-o eu), situații din care va ieși, mereu căpătând și conștiință, cumva (prin *auto-metamorfozare* sau cu *ajutorul magic* acordat de unele ființe *deja inițiate*, majoritatea conotate mitologic).

Așa încât mi s-a părut firesc ca, în prezentul volum, să încerc acoperirea unei arii cât mai largi din *semnificarea* pe care o presupune o abordare mitanalitic-fenomenologică a *corpului*, cu nuanțele specifice (*corporalitate, non-corporalitate, trans-corporalitate*). În genere, ca o constantă a acestor studii, trebuie spus că avem de-a face cu părăsirea *corpului anatomic* pentru *elevarea spirituală*. Sau, alteori, ca în „Instituția tinereții”, cu *căutarea unui trup tânăr, viu, proteic*, tocmai pentru a recupera și salva un *trup carnal istovit, oarecare*. Dar: fie că este vorba de înfrângerea și/sau cucerirea *trupului de neatins*, de *metamorfozarea* eroului pentru a-și împlini ulterior dezideratul sau de *învierea* eroului (totdeauna pe cale magică), în toate studiile cuprinse în acest volum avem de-a face, fără doar și poate, cu o delimitare a eroului de *corpul său biologic, perisabil*, care îl face vulnerabil, în favoarea unuia substanțial *altfel*, spre împlinirea dezideratului său, oricare ar fi acela.

dr. Cioancă C.

Note

- 1) Picard 1983, p. 3.
- 2) Le Breton 2002, p. 149. Deopotrivă în continuarea și împotriva unui astfel de discurs antropologic aplicat corpului, este de amintit și (re)construirea/(re)organizarea/(re)ordonarea lui spiritual-cognoscibilă, mai puțin favorabilă imaginarului, mai ancorabilă sferei cosmic-vizionare, o astfel de interesantă abordare fiind studiul lui E. Albrile (2004).
- 3) *Ibidem*, p. 158.
- 4) Enăchescu 2005.
- 5) Nișcov 2012.
- 6) Interesante, ample și particularize(n)te perspective ale *corpului* la nivel de disciplină științifică, avem mai multe, dintre cele mai importante amintind pe cea coordonată de A. Corbin et alii 2008, L. Grunberg 2010, V. Mihăescu 2014...

Abrevieri bibliografice

Albrile 2004 = Albrile, Ezio, *Il Corpo immaginato. Ipotesi su una metafora gnostica*, în *Archaeus*, VIII/2004, fasc. 1-4 (december 2004), p. 25-40.

Corbin et alii 2008 = Corbin, Alain, Courtine, Jean-Jacques, Vigarello, Georges (coord.), *Istoria corpului*, vol. I-III (Trad. de Simona Manolache, Mihaela Arnat, M. Constantinescu, G. Sfichi), Grup Editorial ART, București, 2008.

Enăchescu 2005 = Enăchescu, Constantin, *Fenomenologia trupului. Locul și semnificația Trupului carnal în psihologia persoanei*, Ed. Paideia, București, 2005.

Le Breton 2002 = Le Breton, David, *Antropologia corpului și modernitatea* (Trad. Doina Lică), Ed. Amarcord, Timișoara, 2002.

Grünberg 2010 = Grünberg, Laura (coord.), *Introducere în sociologia corpului. Teme, perspective și experiențe întrupate*, Ed. Polirom, Iași, 2010.

Mihăescu 2014 = Mihăescu, Vasile, *Corp, sexualitate și psihoterapie*, Ed. Polirom, Iași, 2014.

Nișcov 2012 = Nișcov, Viorica, *Ești cât povestești. O fenomenologie a basmului popular românesc*, Ed. Humanitas, București, 2012.

Picard 1983 = Picard, Dominique, *Du code au désir. Le corps dans la relation sociale*, Bordas, Paris, 1983.

Mistagogia botezului

Botezul, important act ritualic de purificare cu apă sacră/sfințită în cadrul unor inițieri religioase, nu avea cum să nu apară în epicul fantastic al basmelor românești. Operând cu o simbolică evidentă (chiar dacă uneori anumite elemente specifice sunt absconse sau chiar neprezentel), stabilind raporturi dialectic-fenomenologice între planuri/dimensiuni distincte și simultane totodată, acoperind (prin funcțiile normatoare/catartice avute la nivelul basmului fantastic românesc, prin tentația voluptoasă a palingenezei acestei noțiuni), toată paleta de situații, mistagogia botezului la nivelul basmului românesc aduce în prim-plan, ca într-un delir imagologic, reprezentările etosului folcloric românesc cu privire directă asupra botezului.

Structural, actul purificării prin botez, nu este rezervat eminentemente creștinismului: importante mențiuni avem și la nivelul mitologiei veterotestamentare[1], creștine[2], mitologiei romane[3], (în cadrul căreia merită menționări speciale ritualurile de purificare, prin abluțiuni sau imersări în apă, dedicate unor zeități precum Mithra[4] - cu foarte multe dovezi arheologice documentate și pe teritoriul actual al României[5] - sau Cybele[6]). Sunt autori care aduc în discuție prezența botezului și în alte mistere (cele Eleusine, în *Ludi Apollinares* etc.)[7], după cum se încearcă, la polul opus, ancorarea și/sau prefigurarea botezului (creștin) încă din păgânism[8].

Totuși, cum urmele documentate arheologice vădesc amestecate sau neconcludente dovezi, cum nu există studii dedicate exclusiv acestui subiect (al prezenței și/sau rolului botezului în cadrul misterelor mithraice), deci, cu atât mai puțin asupra botezului ca act purificator în filiația mithraism-creștinism, nu mă voi hazarda, în rândurile de față, să încerc „recuperarea” sau „restaurarea” unei astfel de (posibile) filiații. Voi încerca, în schimb, să recuperez, să restaurez, din „forul interior” al basmului fantastic românesc, dimensiunea noematică pe care i-a alocat imaginarul tradițional românesc acestui subiect. Plin de resurse (interpretative), conotativ sau figurativ, bazându-se pe un *background* sacramental (nu neapărat creștin, nu intenționat dogmatic) sau pe o conștiință simbolică de tip creștin, acest subiect poate constitui oricând un „cerc hermeneutic” cum i-ar spune Paul Ricoeur[9].

Căci, pluralitatea de situații în care apare botezul ca act inițiativ-purificator este fără echivoc la nivelul basmului fantastic românesc: situațiile luate în discuție de-a lungul acestui studiu sunt, deopotrivă, evenimente de conștiință și experiențe ale inițierii (ca elemente constitutive ale vieții religioase, la modul generic), participând direct și dinamic la formarea, încheierea și standardizarea (în sens de practicare curentă) unor concepte (religios-) dogmatice care vizează botezul, cu o prezent-evidentă și „practicată” conștiință simbolică a acestui act de inițiere și/sau purificare. Preeminența și autonomia semnificației

(eminamente) religioase a botezului sunt evidente în basmele citate de-a lungul acestui studiu. Ca atare, în desfășurarea mitanalizei mele am încercat să văd în ce măsură imaginarul tradițional românesc, generator și consumator și de basm, a asimilat și/sau echivalat, la nivelul imageriei de basm, dimensiunea sacramentală acordată acestui act inițiativ/purificator care este botezul.

Făcută prin ceea ce critica literară modernă numește îndeobște *close reading*, prin permanenta raportare la surse și reflecție continuă (pe alocuri interogativ-critică), metoda de analiză aplicată prezentului subiect are în vedere ceea ce înțelegeau unii autori prin mitanaliză[10]. Departe de abordările pur teoretice care m-ar fi îndepărtat de subiectul ales spre mitanalizare (recte: *Mistagogia botezului în basmul fantastic românesc*), am încercat să ordonez și să (mit)analizez variațiile și nuanțele acestei teme de cercetare dintr-o perspectivă deopotrivă sincronică și diacronică. De altfel, subiectul generos, mistagogia botezului la nivelul basmului fantastic românesc nu-mi permitea decât o abordare sistemică, care să urmeze îndeaproape firul unei „logici de scenariu”, ca să zic așa (*Cine este îndrituit să boteze?* → *Cine sunt cei botezați?* → *Unde se botează?* → *Cum se face botezul în basm?* → *Care este semnificația simbolică a acestui act la nivelul imaginarului de basm fantastic?*).

Întemeiată pe permanenta raportare la surse, orientată pe deducțiile care pot decurge din aceste surse, analiza mea a vizat comentarea interpretativ-sistematică a unei asemenea teme. Cu toate dificultățile și riscurile pe care le presupune o asemenea abordare (și care vizează univocitatea metodei de aplicat pe un subiect care reclamă, în genere, o tratare multidisciplinară!), am putut sesiza un lucru definitoriu pentru prezenta cercetare. Anume, schimbările de ordin (aproape) istoric decelate în aceste basme și care au ca leitmotiv botezul, corespund, fără doar și poate, și unor schimbări ideologice (autobotezarea din anumite basme versus botezarea de către oameni specializați; botezarea cuiva oriunde versus botezarea într-un spațiu consacrat etc.). Or, aceste schimbări ideologice au deja caracter religios și primează asupra faptelor, precedându-le și sublimându-le în sens ontoepistemologic.

Prin urmare, ceea ce am încercat să surprind, într-un final, a fost schimbarea perspectivei produsă de actul botezului la nivelul imaginarului/imaginației. Din fericire, se poate observa cu destulă ușurință cum „memoria folclorică” a prezervat, reprezentat și/sau remodelat, în basmele aduse de mine în discuție, o serie de informații esențiale, aș spune chiar arhetipale, în care actul botezului trebuie văzut în contextul mai amplu, pe alocuri nedogmatic încă, al memoriei culturale. Spre exemplu, nu puteam să nu observ, din aceste exemple descoperite și citate, cum relația de echivalență dintre dimensiunea particular-obiectivă dată de religie botezului, este deturnată, la nivelul imaginarului popular, tocmai de faptul că ea aparține și este manifestată de aspectul general-obiectiv al sistemului cultural care a generat-o. Sau, cum miticul și fantasticul[11], încă sunt operatorii la nivelul